

Ad Theophilum adversus Apollinaristas

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΝ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΣΤΩΝ

Ἀδελφῶ καὶ συλλειτουργῶ Θεοφίλω Γρηγόριος

Ὁ μόνος ἐστὶ τῆς κοσμικῆς σοφίας εὐπορος ἡ μεγάλη τῶν Ἀλεξανδρέων πόλις, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθινῆς [τῆς ὄντως] σοφίας παρ' ὑμῖν ἐξ ἀρχαίου βρύουσι αἱ πηγαί. διό μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, παρ' οἷς πλέων ἢ πρὸς τὸ ἀγαθόν ἐστι δύναμις, παρὰ τούτων γίνεσθαι τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἀληθείας τὴν συμμαχίαν. φησὶ γάρ που καὶ τὸ ὑψηλὸν εὐαγγέλιον ὅτι Ὡς πολὺ ἐδόθη, οὗτος τὸ πλεόν ἀπαιτηθῆ σεται. οὐκοῦν δίκαιος ἂν εἴης πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς θείας χάριτος προσοῦσαν σοί τε καὶ τῆ ἐκκλησίᾳ σου δύναμιν ἀντιστησῆαι τῇ ψευδωνύμῳ γνώσει τῶν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀεί τι καινὸν ἐφευρισκόντων, δι' ὧν τέμνεται μὲν ἢ κατὰ θεὸν συμφωνία, σιγᾶται δὲ τὸ μέγα καὶ σεβάσιμον ὄνομα τῶν 3,1.120 Χριστιανῶν· πρὸς δὲ τὰς ἀνθρωπίνους προσηγορίας ἢ ἐκκλησία καταμερίζεται· καὶ τὸ πάντων δεινότατον, ὅτι χαίρουσιν οἱ ἄνθρωποι τοῖς πρὸς τὴν πλάνην καθηγουμένοις ἐπονομαζόμενοι. εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατὸν καθόλου τὴν προφητικὴν εὐχὴν εἰς πέρας ἐλθεῖν καὶ ἐκλείπειν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τοὺς ἀνόμους, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτούς, ἦν ἂν τὸ τοιοῦτον τῷ παντὶ προτιμότερον. ἐπειδὴ δὲ οἱ λόγοι τῶν ἀνόμων ὑπερισχύουσιν ἐν τῇ τοῦ ἀντικειμένου ἐνεργείᾳ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχοντες δύναμιν, ἀγαπητὸν ἂν εἴη ἐλαττώσαι γοῦν τὰ κακὰ καὶ κωλύσαι πρὸς πλεόν προοῦσαν τὴν τῶν χειρόνων ἐπαύξησιν.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ φημι; οἱ τῶν Ἀπολιναρίου δογμάτων προιστάμενοι διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμψεως κρατύνειν ἐπὶ χειροῦσι τὰ ἴδια, σάρκινον τὸν λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν αἰώνων τὸν τοῦ ἀνθρώπου υἱὸν καὶ θνητὴν τοῦ υἱοῦ κατασκευάζοντες τὴν θεότητα. προφέρουσι γὰρ ὡς τινῶν τῶν κατὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν δύο πρεσβευόντων υἱοὺς ἐν τῷ δόγματι, τὸν μὲν κατὰ φύσιν ὄντα, τὸν δὲ κατὰ θέσιν ὕστερον προσγενόμενον (οὐκ οἶδα παρ' ὅτου τὸ τοιοῦτον 3,1.121 ἀκηκοότες καὶ πρὸς ποῖον διαπληκτιζόμενοι πρόσωπον· οὐπω γὰρ ἔγνω τὸν ταῦτα παραφθεγξάμενον) πλὴν ἐπειδὴ ταύτην προστησάμενοι καθ' ἡμῶν τὴν ὑπόθεσιν διὰ τοῦ δοκεῖν τῇ ἀτοπία ταύτῃ συμπλέκεσθαι τὰς ἐαυτῶν ὑπολήψεις κρατύνουσιν, καλῶς ἂν ἔχοι τὴν σὴν ἐν Χριστῷ τελειότητα, καθὼς ἂν σοι ἐπὶ νοῦν ἀγάγη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκκόψαι τὰς ἀφορμὰς τῶν ζητούντων τὰς καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς καὶ πείσαι τοὺς ταῦτα συκοφαντικῶς ἐπικαλοῦντας τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, ὅτι οὔτε ἔστι δόγμα τοιοῦτον ἐν Χριστιανοῖς οὔτε κηρυχθήσεται. οὐ γάρ, ἐπειδὴ ὁ τῶν αἰώνων ποιητὴς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, διὰ τοῦτο δύο υἱοὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἀριθμοῦνται, εἷς ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων καὶ ἄλλος ὁ ἐπὶ τῷ τέλει τῶν αἰώνων διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. εἰ γὰρ τις τὴν οἰκονομικὴν τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν εἰς ἑτέρου υἱοῦ κατασκευὴν λαμβάνει, οὗτος, ἀριθμήσας [καὶ] πάσας τὰς τοῖς ἁγίοις γεγενημένας θεοφανείας <τὰς> πρό τε τῆς κατὰ 3,1.122 σάρκα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ φανερώσεως καὶ τὰς μετὰ ταῦτα πάλιν τοῖς ἁγίοις γεγενημένας, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς θεϊκῆς ἐπιφανείας υἱῶν πλῆθος εἶναι κατασκευάσει καὶ ἔσται αὐτῷ εἷς μὲν υἱὸς ὁ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας, ἕτερος δὲ ὁ ἐπιφανεὶς τῷ Ἰσαάκ· καὶ ὁ τῷ Ἰακώβ συμμαχήσας ἕτερος· καὶ ἄλλος ὁ τῷ Μωυσῆ φανεὶς ἐν διαφόροις ἐπιφανείαις, ἐν φωτί, ἐν γνόφῳ, ἐν στύλῳ νεφέλης, ἐν τῇ κατενώπιον ὄψει, ἐν τοῖς ὀπισθίοις. ἄλλος πάλιν υἱὸς ὁ τῷ διαδόχῳ τοῦ Μωυσέως

συμπαταξάμενος· και ὁ διὰ λαίλαπος τῷ Ἰώβ χρηματίσας· και ὁ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου τῷ Ἡσαΐα φανείς· και ὁ ἀνθρωπικῶ σχήματι παρὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ τῷ λόγῳ ὑπογραφείς· και μετὰ ταῦτα ὁ ἐν τῷ φωτὶ καταστράψας τὸν Παῦλον· και πρὸ τούτου ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς περὶ τὸν Πέτρον ἐν ὑψηλοτέρῃ δόξῃ φανείς. εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον και παντελῶς ἀσεβὲς τὸ τὰς ποικίλας τοῦ μονογενοῦς θεοφανείας εἰς ἀριθμὸν υἱῶν καταμερίζειν, τὴν ἴσην ἀτοπίαν ἔχει και τὸ τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν ἀφορμὴν εἰς ἑτέρου υἱοῦ κατασκευὴν ποιῆσθαι. 3,1.123

Οἰόμεθα γὰρ ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου δυνάμεως τῶν δεχομένων τὴν θείαν ἐπιφάνειαν ἀεὶ γέγονε τῆς ὑπερεχούσης φύσεως ἢ ὀπτασία, μείζων μὲν και θεοπρεπεστέρα τοῖς δυναμένοις καθικέσθαι τοῦ ὕψους, ἐλάττων δὲ και μικροπρεπεστέρα τοῖς ἀχωρήτοις τοῦ μείζονος· οὗ χάριν οὐχ ὁμοίως ταῖς προλαβούσαις ἐπιφανείαις ἐν τῇ διὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ ἐπιφαίνεται, ἀλλ' ἐπειδὴ πάντες, καθὼς φησὶν ὁ προφήτης, ἐξέκλινάν τε και ἠχρειώθησαν και οὐκ ἦν, καθὼς γέγραπται, ὁ δυνάμενος συνιέναι και ἐκζητῆσαι τὸ τῆς θεότητος ὕψος, διὰ τοῦτο τῇ σαρ κωδεστέρα γενεᾷ ἐπιφαινόμενος ὁ μονογενὴς υἱὸς σὰρξ γίνεται, κατὰ τὴν βραχύτητα τοῦ δεχομένου ἑαυτὸν συστείλας, μᾶλλον δέ, καθὼς φησὶν ἡ γραφή, ἑαυτὸν κενώσας, ἵνα ὅσον χωρεῖ ἡ φύσις τοσοῦτον δέξηται. τὸ γὰρ εἶναι τὴν γενεὰν ἐκείνην παρὰ τὰς προλαβούσας κατάκριτον, σαφῶς παρὰ τῆς τοῦ κυρίου φωνῆς μεμαθήκαμεν, ἐν οἷς Σοδομίτας τε αὐτῶν ἀνεκτοτέρους ἀπέφηνε και Νινευίτας και τὴν τοῦ νότου βασιλίσαν κατακρινεῖν ἐν τῇ ἀναστάσει τὴν γενεὰν ἐκείνην ὁ κύριος διωρίσατο.

Εἰ μὲν οὖν πάντες κατὰ τὸν Μωυσεᾶ δυνατῶς εἶχον ἐντὸς γενέσθαι τοῦ γνόφου, ἐν ᾧ εἶδεν ὁ Μωυσεῆς τὰ 3,1.124 ἀθέατα ἢ κατὰ τὸν ὑψηλὸν Παῦλον τριῶν οὐρανῶν ὑπεραρθῆναι και ἐν παραδείσῳ περὶ τῶν ὑπὲρ λόγον πραγμάτων διδαχθῆναι τὰ ἄρρητα· ἢ κατὰ τὸν ζηλωτὴν Ἠλίαν τῷ πυρὶ πρὸς τὸν αἰθέριον χῶρον συνεπαρθῆναι και μὴ βαρυνθῆναι τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώματος· ἢ κατὰ τὸν Ἰεζεκιήλ τε και Ἡσαΐαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης ἰδεῖν τὸν ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐπαιρόμενον ἢ ὑπὸ τῶν Σεραφὶμ δοξαζόμενον· ἢ ἂν ἐγένετο πάντως χρεῖα τῆς διὰ σαρκὸς τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐπιφανείας, πάντων τοιούτων ὄντων. ἐπειδὴ δέ, καθὼς ὁ κύριος λέγει, γενεὰ πονηρὰ και μοιχαλὶς ἦν ἡ γενεὰ ἐκείνη (πονηρὰ μὲν διὰ τό, καθὼς φησὶ τὸ εὐαγγέλιον, ὅλον τότε τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κείσθαι, μοιχαλὶς δὲ διὰ τὸ ἀποστᾶσαν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ νυμφίου τῷ διὰ κακίας μοιχεύοντι τὰς ψυχὰς ἀνακραθῆναι) τούτου χάριν ὁ ἀληθινὸς ἰατρός, ὁ τοὺς κακῶς ἔχοντας θεραπεύων ὡς ἐπεζήτει τὴν θεραπείαν ἢ νόσος, οὕτω προσήγαγε τῷ ἀρρωστοῦντι τὴν ἐπιμέλειαν, τρόπον τινὰ συνασθενήσας τῇ ἀρρωστίᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως και σὰρξ γενόμενος, ἥτις ἐν τῇ ἑαυτῆς φύσει συνουσιωμένην ἔχει τὴν ἀσθένειαν, καθὼς διδάσκει ἡ θεία φωνὴ ὅτι Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Εἰ μὲν οὖν τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γενόμενον και ἐν τῷ θνητῷ τὸ ἀθάνατον και τὸ δυνατὸν ἐν τῷ ἀσθενεῖ και 3,1.125 ἐν τῷ τρεπτῷ τε και φθειρομένῳ τὸ ἀναλλοιώτον τε και ἄφθαρτον ἐφῆκεν ἐπιμεῖναι τὸ θνητὸν τῷ θνητῷ ἢ τῇ φθορᾷ τὸ φθαρτὸν και τὰ ἄλλα τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰκότως ἂν τις δυάδα τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ ἐνεθεώρησεν, τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον θεωρουμένων ἐκάτερον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῶν. εἰ δὲ τὸ θνητὸν ἐν τῷ ἀθανάτῳ γενόμενον ἀθανασία ἐγένετο, ὁμοίως <δὲ> και τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετέβαλε και τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως πρὸς τὸ ἀπαθές τε και θεῖον μετεποιήθη, τίς ὑπολείπεται λόγος ἔτι τοῖς εἰς δυϊκὴν διαφορὰν τὸ ἐν διασχίζουσιν; Ὁ γὰρ λόγος και πρὸ τῆς σαρκὸς και μετὰ τὴν ἑν σαρκὸν οἰκονομίαν λόγος και ἦν και ἔστιν· και ὁ θεὸς και πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς και μετὰ ταύτην θεὸς ἔστιν· και τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν πρὶν τε ἐλλάμψαι τῇ σκοτίᾳ και μετὰ ταῦτα φῶς ἔστιν ἀληθινόν. εἰ οὖν ἀμετάπτωτος και ἀμετάθετος πᾶσα θεοπρεπὴς ἔννοια διὰ

παντὸς περὶ τὸν μονογενῆ καθορᾶται καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν αἰεὶ πρὸς ἑαυτὸν ὡσαύτως ἔχων, πῶς τις ἡμᾶς ἀναγκάζει τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην αὐτοῦ ἐπιφάνειαν υἱῶν δυάδα κατονομάζειν, ὡς τοῦ μὲν προαιωνίου ὄντος υἱοῦ, τοῦ δὲ διὰ σαρκὸς τῷ θεῷ γεννηθέντος ἄλλου υἱοῦ; Ἡμεῖς γὰρ σωθῆναι μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνωθεῖσαν τῷ λόγῳ παρὰ τοῦ μυστηρίου καὶ μεμαθήκαμεν καὶ 3,1.126 πεπιστευκάμεν· υἱὸν δὲ θεοῦ σάρκινον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον οὔτε ἐμάθομεν οὔτε ἐξ ἀκολουθίας τινὸς νοεῖν ἐναγόμεθα. οὐ γὰρ ἀμαρτία καὶ κατάρα δι' ἡμᾶς, καθὼς ὁ ἀπόστολος λέγει, γενόμενος καὶ τὰς ἡμετέρας ἀναλαβὼν ἀσθενείας, κατὰ τὴν Ἡσαΐου φωνήν, περὶ ἑαυτόν, ἀφήκεν ἀνίατον τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν κατάραν καὶ τὴν ἀσθένειαν· ἀλλὰ τὸ μὲν θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη, ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἐξ ἀσθενείας ἔζησεν ἐκ δυνάμεως ἢ τε κατάρα εἰς εὐλογίαν μετεποιήθη καὶ πᾶν, ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐπίκηρον ἀνακραθὲν τῇ θεότητι ἐκεῖνο ἐγένετο, ὅπερ ἡ θεότης ἐστίν. πόθεν οὖν ἂν τις τὴν δυάδα τῶν υἱῶν ἐννοήσειεν ὡς ἀνάγκη τινὶ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐναγόμενος;

Ὁ γὰρ αἰεὶ ἐν τῷ πατρὶ ὢν καὶ αἰεὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα καὶ ἠνωμένος αὐτῷ, ὡς ἦν καὶ πρῶην, οὕτω καὶ ἔστι καὶ ἔσται καὶ ἄλλος παρ' ἐκεῖνον υἱὸς οὔτε ἦν οὔτε ἐγένετο οὔτε ἔσται· ἡ δὲ προσληφθεῖσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαρχή, ὑπὸ τῆς παντοδυναμίου θεότητος (ὡς ἂν εἴποι τις εἰκόνη χρώμενος) οἷόν τις σταγῶν ὄξους ἀπείρω πελάγει κατακραθεῖσα, ἔστι μὲν ἐν τῇ θεότητι, οὐ μὴν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῆς ἰδιώμασιν. οὕτω γὰρ ἂν ἡ τῶν υἱῶν δυὰς 3,1.127 ἀκολουθῶς ὑπενόητο, εἰ ἐν τῇ ἀφράστῳ τοῦ υἱοῦ θεότητι ἑτερογενῆς τις φύσις [ἐν] ἰδιάζουσι σημείοις ἐπεγινώσκετο, ὡς εἶναι τὸ μὲν ἀσθενὲς ἢ μικρὸν ἢ φθαρτὸν ἢ πρόσκαιρον, τὸ δὲ δυνατὸν καὶ μέγα καὶ ἀφθαρτὸν καὶ αἰδίων· ἐπειδὴ δὲ πάντων τῶν τῷ θνητῷ συνεπιθεωρουμένων ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι μεταποιηθέντων, ἐν οὐδενὶ καταλαμβάνεται ἡ διαφορὰ (ὅπερ γὰρ ἂν τις ἴδῃ τοῦ υἱοῦ, θεότης ἐστὶ, σοφία, δύναμις, ἀγιασμός, ἀπάθεια), πῶς ἂν διαιροῖτο τὸ ἐν εἰς δυϊκὴν σημασίαν, μηδεμιᾶς διαφορᾶς τὸν ἀριθμὸν μεριζούσης; Ἡ γὰρ θεότης τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· τῷ κατωνομασμένῳ ἀνθρωπικῶς τὸ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ὄνομα ἐχαρίσατο· τὸ ὑποχείριον καὶ δοῦλον κύριον καὶ βασιλέα ἐποίησεν, καθὼς ὁ Πέτρος φησὶν ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ θεὸς ἐποίησεν (νοοῦμεν γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ βασιλέα). καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐνότητα τῆς τε προσληφθείσης σαρκὸς καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος ἀντιμεθίσταται τὰ ὀνόματα, ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατονομάζεσθαι. διὸ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος κύριος τῆς δόξης 3,1.128 ὑπὸ τοῦ Παύλου καλεῖται καὶ ὁ προσκυνούμενος ὑπὸ πάσης κτίσεως, τῶν τε ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, Ἰησοῦς ὀνομάζεται· διὰ τούτων γὰρ ἡ ἀληθὴς τε καὶ ἀδιαίρετος ἔνωσις ἐρμηνεύεται, ἐκ τοῦ καὶ τὴν ἄφραστον τῆς θεότητος δόξαν τῇ τοῦ Ἰησοῦ προσηγορίᾳ σημαίνεσθαι, ὅταν πᾶσα σὰρξ ἐξομολογήσῃται καὶ πᾶσα γλῶσσα ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸν τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ δεξάμενον καὶ περονηθέντα τοῖς ἡλοῖς καὶ διαπαρέντα τῇ λόγῃ κύριον δόξης παρὰ τοῦ Παύλου προσαγορεύεσθαι. εἰ οὖν καὶ τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἐν τοῖς τῆς φύσεως ἰδιώμασι δείκνυται ἀλλὰ κύριος τῆς δόξης ἐστίν, οὐκ ἂν δέ τις εἰπεῖν δύο κυρίου δόξης τολμήσειεν, μαθὼν ὅτι εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, πόθεν ἡμῖν ἐπικαλοῦσι τῶν υἱῶν τὴν δυάδα οἱ τὴν καθ' ἡμῶν κατηγορίαν εὐπρόσωπον ἀφορμὴν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἰδίων ὑπολήψεων προβαλλόμενοι; Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν εἰς ἀπολογίαὶν τοιαῦτα· ζητοῦμεν δὲ παρὰ τῆς σῆς ἐν Χριστῷ τελειότητος μείζονα καὶ τελειότεραν τῆς ἀληθείας τὴν συμμαχίαν, ὡς ἂν μηδεμίαν ἔχοιεν κατὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς κατηγορίαν λαβὴν οἱ διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμφεως τὰς ἰδίας ὑπολήψεις κρατύνοντες.